

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

К. В. Нікітіна

Функціонування банківської системи у складних умовах розвитку національної економіки здійснюється в рамках дії положень Базелю 2. На керівництво банків і власників покладена відповідальність за ефективність організації систем ризик-менеджменту та достовірність, точність і своєчасність інформації про ризики, кількість і якість капіталу, яка може бути отримана за допомогою ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю (далі СВК) банку.

Експерти Базельського комітету в дослідженнях вказують на значні невдачі в управлінні банківськими ризиками саме через неефективність процесу прийняття управлінських рішень і відсутність сукупності методологічних і організаційних рішень щодо побудови СВК. Важливою складовою даної системи є контроль за кредитними ризиками, оскільки кредитні операції залишаються пріоритетним напрямом діяльності банків і становлять близько 70 % від загальних активів і забезпечують 2/3 доходів банку [1].

Питаннями дослідження системи управління банківськими ризиками займалися І. Бушуєва, О. Васюренко, В. Вітлінський, М. Денисенко, В. Міщенко, Л. Слобода, І. Гуцал, Г. Панова, Л. Примостка. Виникає інтерес науковців до вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням ролі внутрішнього контролю в межах системи управління банку. І. Краснова досліджувала питання організації внутрішнього контролю банку, його рівні, види та методи. Вивченню сутності внутрішнього контролю банку, цілей і форм присвячено праці Б. Стефанюка та Боунегра [2–3]. Проаналізована методологічна база для створення в бан-

ках системи ризик-орієнтованого контролю та запропоновано форми організації внутрішніх контрольних систем банку у праці В. Шатковської-Шморгай [4].

Аналіз опублікованих наукових праць дає підстави констатувати недостатність теоретико-методичного обґрунтування щодо створення цілісної СВК як узагалі, так і в частині контролю кредитних ризиків банків.

Метою статті є висвітлення існуючих підходів до розкриття сутності контролю в системі управління ризиками банку.

У більшості публікацій, присвячених темі ризик-менеджменту банку, перелік функцій управління ризиками відрізняється від подібних, але серед основних майже завжди відводиться функція контролю. Так, І. Івченко в системі управління ризиками виділяє шість функцій: прогнозування, організацію, регулювання, координацію, та контроль, трактуючи останній як «збір інформації про ступінь виконання наміченої програми з керування ризиком, прибутковість ризикованих вкладень капіталу, співвідношення прибутковості і ризику» [5, с. 260]. Ряд учених (С. Корецька, М. Денисенко, В. Домчарев) або взагалі не виділяють контроль як функцію процесу управління ризиками, або ототожнюють контроль з управлінням ризиками, регулюванням, моніторингом і контролінгом [6]. Існування таких поглядів пояснюється тим, що іноді на практиці складно розмежувати процедури контролю та регулювання, аналізу, моніторингу, планування. Тому важливим є вивчення поглядів учених на функції контролю, відносно інших функцій управління. Так, В. Шевчук, досліджуючи макроекономічний контроль

банківського сектору України, відводить йому чільне місце серед функцій менеджменту, оскільки контроль є передумовою регулювання та аналізу фінансових і грошово-кредитних процесів, основою прогнозування та обліку [7, с. 15]. О. Погодіна в системі управління ризиками виділяє контроль як невід'ємну частину, пов'язану з регулюванням, що полягає в прийнятті необхідних заходів з усунення відхилень від допустимих параметрів ризику [8]. І. Гуцал до важливих напрямів регулювання відносить «оцінку адекватності кредитування та напрями регулюючого впливу безпосередньо через контроль в процесі кредитування» [9, с. 39]. Втім, Л. Слобода наголошує на чіткому розмежуванні елементів контролю та регулювання в системі управління кредитними ризиками. Якщо за результатами контролю рівень кредитних ризиків не відповідає можливості вирішення стратегічних завдань банку, тоді доцільно здійснювати його регулювання [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що контроль ризиків тісно пов'язаний із функцією регулювання, яка реалізується через виконання рішень за результатами контролю і внесення в управління ризиками відповідних коректив.

На інтеграції контролю та аналізу ризиків наголошує А. Боунерг, який включає в систему контролю ризиків ту чи іншу форму аналізу та перевірок. Аналіз, що здійснюється працівниками служби внутрішнього контролю банку, заснований на фінансовій інформації, що надається різними підрозділами банку з метою оцінки виконання управлінських рішень у процесі кредитування [4].

Функція контролю ризиків також переплітається з функцією планування, оскільки важливим є відстеження помилок при плануванні ще на стадіях організації складання планів і регулювання реалізації планових рішень. Цю думку підтверджує А. Боунерга, який наголошує на ефективності внутрішнього контролю ризиків вже на стадії підготовки управлінського рішення, що дозволяє виявити та зробити відповідні корективи більшості ризикованих банківських операцій [4].

Отже, контроль в інтеграції з функціями планування, аналізу, регулювання, оцінки приводить до ефективного функціонування усіх компонентів системи управління ризиками з метою досягнення та вирішення стратегічних цілей діяльності банку. Значимість контролю ризиків обумовлено тим, що цей процес пронизує всю систему управління ними, створює інформаційні можливості для коригування її функціонування на кожному із етапів.

Натомість ряд учених ототожнюють функції і стадії (етапи) управління ризиками. С. Палжан у процесі управління ризиками, в тому числі й кредитним, виділяє чотири стадії: оцінку ризику, вимірювання, контроль і моніторинг [10]. А. Вільямса, який детально аналізує елементи управління ризиками, визначає такі: окреслення цілей, здійснення контролю рівня ризику та його скасування, покриття втрат унаслідок ризику та формування резервів і адміністрування ризику [11, с. 45–64]. На використання у практичній діяльності банку ефективних методів контролю, оцінки та моніторингу ризиків наголошує Н. М. Шелудько, вказуючи, що вони безпосередньо впливають на фінансову стійкість банку з урахуванням масштабів ризику [12, с. 28]. Схожих позицій дотримувався Я. Благодир та А. Шумський, які пропонують у системі управління фінансовими ризиками виділяти такі етапи: аналіз, планування, регулювання, облік і контроль [13, 14].

І. Шубенко розкрив сутність контролю кредитних ризиків з огляду на рівні управління ними. Так, на державному рівні Національний банк України (далі – НБУ) встановлює вимоги до якості кредитного портфеля через нормативи кредитного ризику та методика створення резервів для покриття втрат за кредитними операціями; на рівні комерційного банку – це контроль кредитних операцій, а на рівні позичальника – контроль виробничих ризиків, сплати відсотків і суми боргу [15]. Раєвська Т. зазначає, що ризики банківської діяльності піддаються і управлінню, і регулюванню, і контролю, констатуючи різну економічну сутність цих понять. Так «контроль за банківськими ризиками здійснюється самими банками за

допомогою внутрішніх і зовнішніх аудиторів з метою перевірки дотримання рівня ризиків у заданих межах, і НБУ задля своєчасного виявлення проблем і підтримки стабільного розвитку банківської системи» [16, с. 9]. Коршикова Т. розглядає контроль ризиків у контексті банківського регулювання та нагляду, акцентує увагу на контрольних діях НБУ стосовно кредитних ризиків. Такий контроль полягає у встановленні обмежень і вимог для проведення кредитної діяльності, впровадженні економічних нормативів кредитних ризиків і застосування інших важелів впливу на їхній рівень банками [17, с. 24–25]. Проте даний підхід є вже застарілим, оскільки сучасний нагляд на основі оцінки ризиків приділяє увагу не величині ризику та контролю дотримання вимог щодо ризику, а якості системи управління ним.

Сучасного погляду на контроль ризиків з боку наглядових органів на основі Базелю 2 дотримуються такі вчені, як В. Кротюк, О. Куценко, Є. Швець Головним об'єктом контролю є система управління ризиками як середовище реалізації функції контролю, в основі якої лежить перевірка дотримання якісних вимог, механізмів і способів управління ризиками, а не виконання формальних регулюючих вимог кількісного характеру [18].

Головним нормативним документом, у якому відображено погляд органів банківського нагляду та регулювання в Україні на систему управління ризиками та їх структурних підрозділів, є Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [19], у яких зазначено, що у своїй структурі кожна система управління ризиками банку, зокрема кредитними, має включати такі елементи, як виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризику. Під час здійснення контролю кредитних ризиків банк відстежує відповідність реального рівня кредитних ризиків до прийнятого рівня толерантності відповідно до стратегічних завдань банку та напрямів його розвитку.

І. Краснова внутрішній контроль банку тлумачить як «...процес, що постійно здійснюється на всіх рівнях банку і покликаний сприяти досягненню мети, визначеної стратегії його

розвитку». Основним завданням контролю ризиків вона вважає ефективне використання всіх ресурсів банку та забезпечення прийнятого рівня ризиків на основі дотриманням вимог законодавства, нормативних актів НБУ та стандартів професійної діяльності [20, с. 40].

Вищезазначені погляди вчених дають змогу констатувати, що контроль також розглядається як функція управління ризиками і як самостійний процес застосування певних контрольних методів і процедур впливу на об'єкт управління.

Науковий результат статті полягає у дослідженні поглядів на тлумачення сутності контролю ризиків банків, узагальнено такі наукові підходи:

1. Контроль ризиків у банку розглядається через застосування певних методів і процедур регулятивного характеру щодо факторів ризиків як на рівні НБУ (макроекономічному), так і на рівні окремого банку.

2. У контексті сучасної парадигми ризикоорієнтованого банківського нагляду і управління об'єктом контролю є не окремі ризики, а якість системи управління ними, яка визначається повнотою ідентифікації, утриманням певного прийнятого рівня ризиків, адекватністю механізмів їх зниження та відшкодування можливих збитків.

3. Доведено існування контролю як самостійної функції управління кредитними ризиками, ідентифіковано його зв'язки з іншими функціями: плануванням, аналізом, регулюванням. Адекватне узгодження цих функцій приводить до ефективної діяльності усіх компонентів системи управління ризиками з метою досягнення та вирішення стратегічних цілей діяльності банку.

4. Як підсистема в системі управління ризиками контроль є наглядом за економічними об'єктами і процесами з метою перевірки відповідності їх належному стану. Контроль як процес управління – це застосування певних контрольних методів і процедур впливу на об'єкт управління і отримання інформації про його стан.

Отримані результати дозволять у подальшому уточнити сутність контролю ризиків із погляду системного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слобода Л. Я. Регулювання кредитних ризиків банків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Слобода Л. Я. – Львів, 2006. – 21 с.
2. Стефанік Б. Концептуальні підходи щодо створення ефективної системи внутрішнього контролю в банках / Б. Стефанік // Вісник НБУ. – 2007. – № 4. – С. 57–61.
3. Управление рисками кредитования инноваций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.risk-manage.ru/research/innovations>. – Название с экрана.
4. Шатковська-Шморгай В. Проблеми вдосконалення банками внутрішньої системи ризик-менеджменту на основі рекомендацій Базельського комітету / В. Шатковська-Шморгай // Світ фінансів. – 2007. – Випуск 2 (11). – С. 120–128.
5. Івченко І. Ю. Економічні ризики : навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
6. Корецька С. О. Можливості використання в Україні світового досвіду управління кредитними ризиками / С. О. Корецька, М. А. Нагорна // Економіка та підприємництво. – 2007. – № 3. – С. 115–118.
7. Шевчук В. Макроекономічний контроль фінансового та банківського секторів національного господарства України / В. Шевчук // Вісник НБУ. – 1999. – № 5. – С. 15–17.
8. Погодина О. А. Управление банковскими рисками / О. А. Погодина, А. В. Малеева // Сборник научных трудов СевКавГТУ. – 2008. – № 8. – (Серия «Экономика»). – 235 с.
9. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформації економіки України : питання теорії, методики, практики / І. С. Гуцал. – Л. : ВАТ «Бібльос», 2001. – 243 с.
10. Палжан С. С. Управление кредитными рисками в условиях рынка РК: теория, оценка, пути снижения : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Палжан С. С. – Алмата, 2008. – 26 с.
11. Williams Jr. A. Zarzadzanie ryzykiem a ubezpieczenia / A. Williams Jr., Mischael L. Smith // Piotr Wdowinski, Wydawnictwo Naukowe PWN. – Warszawa, 2002.
12. Шелудько Н. М. Управління фінансовою стійкістю комерційних банків / Н. М. Шелудько ; Інститут економіки НАН України. – К., 2002. – 228 с.
13. Благодар Я. Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Я. Я. Благодар. – Львів, 2006. – 20 с.
14. Шумский А. А. Управление финансовыми рисками в деятельности коммерческих банков : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. А. Шумский. – М., 2005. – 26 с.
15. Шубенко І. А. Кредитні ризики сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Шубенко І. А. – К., 2006. – 22 с.
16. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Т. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8. – С. 9–14.
17. Коршикова Т. Контроль та управління ризиками в кредитній діяльності банків / Т. Коршикова // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 24–25.
18. Кротюк В. Базель 2: контроль з боку органу нагляду та ринкова дисципліна / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 3–8.
19. Система оцінки ризиків [Електронний ресурс] : методичні вказівки з інспектування банків, схвалено Постановою Правління Національного банку України № 104 від 15.03.2004 р. [офіційний сайт Верховної Ради]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
20. Краснова І. Внутрішній контроль у банку: завдання та організація / І. Краснова // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 40–42.